

УДК 902.22=161.3(476.7)

А.А. Башкоў

**ВЫНІКІ УДЗЕЛУ СПЕЦЫЯЛІСТАЎ І СТУДЭНТАЎ ГІСТАРЫЧНАГА
ФАКУЛЬТЭТА БРДУ ІМЯ А.С. ПУШКІНА
Ў АРХЕАЛАГІЧНЫХ ДАСЛЕДАВАННЯХ У ХОДЗЕ РЭСТАЎРАЦЫІ
ПОМНІКАЎ БЕРАСЦЕЙШЧЫНЫ Ў ПАЧАТКУ 2000-х гг.**

У артыкуле даецца кароткі агляд вынікаў археалагічных даследаванняў пры рэстаўрацыі помнікаў Берасцейшчыны, у якіх прымалі актыўны ўдзел спецыялісты і студэнты гістарычнага факультэта БрДУ імя А.С. Пушкіна ў пачатку XXI ст.

Помнікі археалогіі і архітэктуры на Берасцейшчыне з'яўляюцца неад'емнай часткай гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі. Іх археалагічнае даследаванне і рэстаўрацыя з'яўляюцца важным складнікам вывучэння айчыннай гісторыі навуковымі, адукацыйнымі і рэстаўрацыйна-праектнымі ўстановамі. Спецыялісты-археологі Інстытута гісторыі НАН Беларусі праводзяць на тэрыторыі Брэсцкай вобласці штогадовыя даследаванні помнікаў эпохі каменю і бронзы, помнікаў жалезнага веку і эпохі сярэднявечча. Значны аб'ём працы па вывучэнні археалагічных помнікаў Берасцейшчыны за апошнія гады зроблены намаганнямі Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.С. Пушкіна. Археалагічныя экспедыцыі ўзначальвае кандыдат гістарычных навук, дацэнт А.А. Башкоў, актыўны ўдзел у іх прымаюць выкладчык кафедры гісторыі славянскіх народаў В.Ю. Піліповіч, а таксама магістранты і студэнты-гісторыкі.

Усе мерапрыемствы па ахове гісторыка-культурнай спадчыны, у тым ліку і археалагічныя даследаванні помнікаў, грунтуюцца на шэрагу нарматыўна-прававых актаў. Асобна трэба выдзеліць пастанову Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 8 кастрычніка 2002 г. № 1395 «Аб сістэме мер, якія забяспечваюць правядзенне рэстаўрацыйна-ўзнаўляльных прац на найбольш важных аб'ектах гісторыка-культурнай спадчыны Рэспублікі Беларусь». Гэтая пастанова ўказвае на першачарговасць аб'ектаў у кожнай вобласці, якія патрабуюць тэрміновай рэстаўрацыі і рэканструкцыі. У Брэсцкай вобласці гэта шэраг вядомых помнікаў: Камянецкая вежа XIII ст., палац XIX ст. у в. Паланечка Баранавіцкага раёна, палаца-паркавы комплекс XVII–XIX стст. у г. Высокае, сядзіба XIX ст. у в. Грымяча Камянецкага раёна, палаца-паркавы комплекс XVIII ст. у в. Скокі Брэсцкага раёна, калегія езуітаў XVII ст. у г. Пінску, палацавы комплекс XVI–XVIII стст. у г.п. Ружаны, палаца-паркавы комплекс XIX ст. у г. Косава Івацэвіцкага раёна. У межах дадзенай праграмы на тэрыторыі помнікаў, якія рэстаўрыраваліся, у Камянцы, Косаве, Ружанах, Скоках былі праведзены археалагічныя даследаванні сіламі гістарычнага факультэта сумесна з Брэсцкім абласным краязнаўчым музеем і праектнабудаўнічай арганізацыяй «Брэстрэстаўрацыя». Акрамя гэтага, даследаванні праводзіліся яшчэ на шэрагу помнікаў: родавая капліца Ажэшкаў у в. Закозель Драгічынскага раёна, кляштар картэзіянцаў ў г. Бяроза і інш.

Даследаванні Камянца праводзіліся ў 1998–2004 гг. і ўключалі ў сябе вывучэнне культурных напластаванняў замчышча і старажытнага горада, а таксама гарадскога могільніка XIV ст. У ходзе археалагічнага вывучэння старажытнага Камянца ўдалося знайсці і вывучыць культурныя пласты канца XIII–XVIII стст. Быў лакалізаваны старажытны замак авальнай формы прыкладна 40 × 40 метраў, які знаходзіўся на захад ад вежы (сённяшняя тэрыторыя гімназіі). У выніку была зроблена спроба рэканструкцыі сістэ-

мы абарончых збудаванняў, якая ўяўляла сабой дзве адасобленыя выспы, абнесеныя ірвом і валам. На заходняй выспе размяшчаўся першапачатковы замак, на ўсходняй – вежа. Падчас вывучэння культурных напластаванняў у Камянцы зроблены цікавыя знаходкі: прылады працы, зброя, значная калекцыя манет XVI–XX стст., рэчы паўсядзённага побыту і ўпрыгожванні. Унікальнай знаходкай з’яўляецца кафля XVI ст. з выявай маладога чалавека ў сярэднявечнай вопратцы. Матэрыялы перадамацерыковага пласта далі сведчанні пра існаванне на месцы старажытнага замка паселішча X ст. [1, с. 412–413].

У выніку вывучэння грунтовага гарадскога могільніка зафіксавана 5 цэлых пахаванняў, 11 пашкоджаных пахаванняў, якія захаваліся ў выглядзе згрупавання костак і чэрапоў. Пахаванні знаходзіліся на рознай глыбіні – ад 20 см да 75 см. Толькі два дзіцячыя пахаванні заглыбляліся ў мацерык на 16 см і 24 см адпаведна. Арыентацыя касцякоў пераважна заходняя, у некаторых выпадках з невялікім адхіленнем на паўднёвы захад. Толькі адно пахаванне зарыентавана на паўночны захад. У двух пахаваннях знойдзены суправаджальны інвентар: 11 фрагментаў бронзавых дэкаратыўных дэталей на пас, якія знаходзіліся ў раёне жывата на касцяку кабеты, і два касцяныя гузікі ў раёне грудзей на касцяку падлетка (верагодна, дзяўчынка). Практычная адсутнасць пахавальнага інвентару, арыентацыя, палажэнне і ўзроўні залягання касцякоў сведчаць пра неадначасовасць пахаванняў і іх хрысціянскі абрад. Таксама можна сцвярджаць аб пэўнай сістэмнасці ў пахаваннях (можна рэканструяваць 4 шэрагі пахаванняў). Яшчэ ўдалося прасачыць 2 пахаванні ў трунах: гэта пахаванні двух дарослых людзей, мужчыны і жанчыны, з лёгкім адхіленнем у арыентацыі на паўднёвы захад. Менавіта ў галовах гэтых пахаванняў на глыбіні ад 15 см прасочаны развалы двух ганчарных гаршкоў, пастаўленых уверх донцам, што паказвае на сляды пахавальнай альбо памінальнай трызны.

Чарговасць дзіцячых і падлеткавых пахаванняў разам з дарослымі ў кожным з шэрагаў могільніка прыводзіць да думкі аб пэўнай сваяцкай прыналежнасці альбо нават сямейнасці пахаваных. Аднак толькі правядзенне антрапалагічнага аналізу костных рэшткаў дасць нам значна большую інфармацыю, што, безумоўна, з’яўляецца прыярытэтным накірункам у далейшым вывучэнні могільніка каля г. Камянец [2, с. 14–19; 3, с. 305–310]. Уся археалагічная калекцыя старажытнага Камянца і гарадскога могільніка сталі асновай для стварэння экспазіцыі філіяла Брэсцкага абласнога краязнаўчага музея, які размяшчаецца ў адрэстаўрыраванай Камянецкай вежы.

З 2008 г. пачалося аднаўленне палаца Пуслоўскіх XIX ст. у г. Косава Івацэвіцкага раёна. Мэтамі археалагічных даследаванняў 2008–2010 гг. сталі пошук і збор археалагічнага матэрыялу ў ходзе вынасу і пераборкі грунту з памяшканняў палаца, а таксама вывучэнне малых архітэктурных аб’ектаў на тэрыторыі палаца-паркавага комплексу. Праведзеныя археалагічныя працы сталі лагічным працягам даследаванняў, распачатых у 1990 г., і важным складнікам комплексных прац па рэстаўрацыі палаца XIX ст. У ходзе археалагічных даследаванняў дадзенага помніка быў сабраны значны археалагічны матэрыял, які адлюстроўвае паўсядзённае жыццё палаца ў розныя перыяды яго функцыянавання. Лакалізаваны і вывучаны стан захавання рэшткаў заходняй і ўсходняй уяздных брам [4, с. 387–392]. Усе здабытыя ў ходзе вывучэння археалагічныя матэрыялы актыўна выкарыстоўваюцца ў працах па ўзнаўленні інтэр’еру і знешняга аблічча Косаўскага палаца.

У 2008 г. пачалася рэстаўрацыя і рэканструкцыя ўяздной брамы і прылеглых да яе флігеляў Ружанскага палаца. У ходзе праведзеных археалагічных прац у г.п. Ружаны ў 2008 г. на тэрыторыі палацавага комплексу XVII–XVIII стст. былі даследаваны культурныя пласты на ўнутранай прасторы ўсходняга флігеля, які прылягае да ўяздной

брамы. Было вызначана, што на працягу існавання флігеля ён неаднаразова разбураўся і аднаўляўся. У 30-я гг. XX ст. у флігелі знаходзіліся вытворчыя майстэрні, што прывяло да значных пашкоджанняў культурных напластаванняў. Верхнія пласты па ўсёй плошчы на глыбіні да 70 см былі перамешаны і насычаны бітай цэглай і вялікімі камянямі. Артэфекты, знойдзеныя ў іх, датуюцца пераважна XIX – першай паловай XX стст. Толькі ніжэйшы пласт, таўшчынёй да 20 см, утрымоўваў матэрыялы канца XVIII ст. У цэнтральнай частцы будынка было адкрыта заваленае падвальнае памяшканне, якое існавала ў першай палове XX ст. У паўночна-ўсходняй частцы флігеля прасочваецца драўляна-цагляная канструкцыя таго ж перыяду.

У 2011 г. былі даследаваны культурныя пласты ва ўнутранай прасторы заходняга флігеля. У выніку даследавання было вызначана, што ён на працягу свайго існавання неаднаразова разбураўся і рэканструяваўся. У першай палове XX ст. у флігелі знаходзіліся майстэрні па вырабу пячоннай кафлі, што прывяло да значнага знішчэння культурных напластаванняў. На вялікай плошчы захаваліся рэшткі каменна-бетонных канструкцый першай паловы XX ст. Толькі ніжэйшыя пласты, якія захаваліся паміж імі, утрымоўвалі матэрыялы канца XVI–XVIII стст. Вывучэнне дадзеных пластоў дазволіла сцвердзіць існаванне на месцы ўзвядзенага заходняга флігеля другой паловы XVIII ст. будынка ранейшай рэзідэнцыі Сапегаў, датуемага XVII ст. Былі зафіксаваны рэшткі каменна-цаглянай канструкцыі, знішчанай пажарам (верагодна, у час магнацкай міжусобнай барацьбы канца XVII ст.), сабрана цудоўная калекцыя артэфектаў дадзенага перыяду. Унікальнасць гэтай калекцыі ў тым, што вялікі керамічны матэрыял добра датуемы дзякуючы адпаведнаму кантэксту з нумізматычным матэрыялам. Сабраны археалагічны матэрыял стаў асновай для экспазіцыі музея, адкрытай у адрэстаўраваных флігелях Ружанскага палаца, і дазволіў прасачыць асноўныя этапы функцыянавання гэтага помніка на працягу чатырох стагоддзяў [5, с. 259–265].

У ходзе прац у падвальных памяшканнях капліцы-ўсыпальніцы ў в. Закозель Драгічынскага раёна сярод смецця былі знойдзены артэфекты, якія датуюцца XIX – першай паловай XX стст.: чугунныя літыя фрагменты ўнутранага інтэр’еру капліцы, фрагменты драўлянай разьбы, бронзавыя дэталі трун, фрагменты слупкоў, суконнай абіўкі трун і вопраткі пахаваных і г.д. Таксама знойдзена значная колькасць чалавечых костак з разбураных пахаванняў XIX ст. Вынікі антрапалагічнага аналізу пацвердзілі факт знаходжання ў капліцы парэшткаў чатырох прадстаўнікоў роду Ажэшкаў [6, с. 339–344]. У канцы чэрвеня 2008 г. Драгічынскім раённым аддзелам культуры было арганізавана перазахаванне парэшткаў прадстаўнікоў роду Ажэшкаў. Яны былі пахаваны каля капліцы ў адной магіле.

У выніку праведзеных прац 2009 г. у г. Бяроза на тэрыторыі картэзіянскага кляштару XVII ст. былі даследаваны культурныя пласты на прасторы, прылеглай да ўяздннай брамы і ў яе сярэдзіне. Было вызначана, што на працягу існавання брамы насціл ва ўяздннай прасторы некалькі разоў мяняўся. Пад каменнай маставой залягаў культурны пласт, насычаны артэфектамі. Былі зачышчаны падмуркі, якія знаходзяцца пад існуючай брамай і выходзяць за яе межы. Гэта дае падставы меркаваць, што існавала больш ранняя пабудова, падмурак якой быў адаптаваны пад будаўніцтва ўяздннай брамы кляштару. Таксама былі зафіксаваны камяні для падтрымкі падлогавага лага. Менавіта паміж імі ў мацерыковай яме быў знойдзены келіх «веніцыянскага тыпу», які датуецца XVI–XVII стст. Артэфекты, знойдзеныя ў культурным пласце, датуюцца першай паловай XVII ст. – часам, які папярэднічаў пабудове ўяздннай брамы [5, с. 259–265]. Такім

чынам, архітэктурна-археалагічныя даследаванні дазволілі прасачыць асноўныя этапы трансфармацыі і функцыянавання гэтага збудавання на працягу трох стагоддзяў.

Нягледзячы на значныя вынікі архітэктурна-археалагічных даследаванняў на гісторыка-архітэктурных помніках ў апошнія гады, існуе шэраг праблем, якія адбіваюцца на стане археалагічнага вывучэння ў межах рэстаўрацыйных прац не толькі на рэгіянальным, але і агульнадзяржаўным узроўні. Галоўнай праблемай з'яўляецца недахоп кваліфікаваных кадраў. Нізкі ўзровень папулярнасці археалогіі ў нашым грамадстве не садзейнічае павышэнню цікаўнасці да гэтай навукі. Таму колькасць прэтэндэнтаў на атрыманне археалагічнай адукацыі з'яўляецца мінімальнай. Праўда, зараз рэзка ўзрасла актыўнасць г.зв. «чорных капачеляў», узброеных металашукальнікамі, якія, імкнучыся да лёгкай нажывы ў пошуках скарбаў і антыкварыяту, руйнуюць археалагічныя і архітэктурныя помнікі. Акрамя таго, у апошнія гады ідзе імклівая забудова і рэстаўрацыя гістарычных гарадскіх цэнтраў па ўсёй тэрыторыі Беларусі. Нягледзячы на наяўнасць адпаведных нарматыўна-прававых актаў, будаўнічыя і праектныя арганізацыі парушаюць іх, не звяртаючыся да паслуг археалагічнага нагляду, неабходнага пры падрыхтоўцы праектнай дакументацыі, а таксама пры правядзенні земляных і будаўнічых прац. Трэба адзначыць, што гэта становіцца магчымым пры несвоечасовай рэакцыі і несакардынаванасці дзеянняў дзяржаўных, навуковых устаноў і грамадскіх арганізацый па ахове гісторыка-культурнай спадчыны.

Дзеля справядлівасці адзначым, што навуковы патэнцыял гістарычнага факультэта БрДУ імя А.С. Пушкіна, а таксама актыўны ўдзел студэнтаў-гісторыкаў у археалагічных даследаваннях на архітэктурна-археалагічных помніках Берасцейшчыны адлюстраваны ў значных дасягненнях беларускай археалагічнай навукі і рэстаўрацыйнай справы. Штогод студэнты-гісторыкі бяруць удзел у археалагічных даследаваннях не толькі падчас вучэбных практык, але і ў складзе валанцёрскіх груп.

Такім чынам, нягледзячы на шэраг праблем і цяжкасцей у археалагічнай працы на помніках рэстаўрацыі, апошнія гады паказалі вялікія перспектывы комплекснага і сістэмнага вывучэння розначасовых помнікаў археалогіі і архітэктурны Берасцейшчыны, а таксама неабходнасць цеснага супрацоўніцтва навуковых, адукацыйных і рэстаўрацыйных устаноў у дадзеным напрамку.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Археалогія Беларусі. Энцыклапедыя. – Мінск, 2009. – С. 412–413.
2. Башкоў, А.А. Археалагічныя даследаванні Камянца і ваколліц у 1997–2004 гг. / А.А. Башкоў, А.В. Іоў // Камянецкія чытанні : матэрыялы рэсп. навук.-практ. канф., Камянец, 4 верас. 2005 г. – Мінск : Права і эканоміка, 2006. – С. 14–19.
3. Башкоў, А.А. Грунтовы могільнік 14 ст. у ваколліцах Камянца (вынікі даследаванняў 1998–2004 гг.) / А.А. Башкоў // «In silvis, campis... et urbe. Średniowieczny obrazek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim». – Rzeszów–Sanok, 2011. – S. 305–310.
4. Башков, А.А. Архитектурно-археологические исследования 2008 г. в Коссовском дворце 19 в. / А.А. Башков // Матэрыялы па археалогіі Беларусі. – Археалагічныя даследаванні на Беларусі ў 2008 г. – Мінск : Беларус. навука, 2011. – Вып. 20. – С. 387–392.
5. Башкоў, А.А. Археалагічная навука Берасцейшчыны на сучасным этапе развіцця / А.А. Башкоў // Białorutenistyka Białostocka. – Białystok, 2010. – Т. 2. – S. 259–265.

6. Башков, А. Родовая каплица Ожешков / А. Башков, О. Емельянчик // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів : Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2010. – Вип. 14. – С. 339–344.

Bashkov A.A. The Results Participation of Specialists and Students of Historical Department of BrSU named after A.S. Pushkin in Archaeological Investigations of Monuments, being Reconstructed, of Brest Region in the beginning of 2000's

The article provides a brief overview of the results of archaeological researches on reconstructed monuments of Brest region, in which specialists and students of historical department of BrSU named after A.S. Pushkin have been actively involved in the early 2000's.

Рукапіс паступіў у рэдакцыю 01.11.1014